

*Ж. Д. Громніцька,
директор КНЗ «Бердичівська спеціалізована школа-інтернат»
З. І. Данилова,
заступник директора з навчально-виховної роботи КНЗ
«Бердичівська спеціалізована школа-інтернат»*

Корекція психічних процесів відчуття та сприймання у школярів з інтелектуальними порушеннями

Головною ознакою дітей з інтелектуальними порушеннями є загальна психічна неповноцінність з переважною недостатністю інтелектуальних функцій. Провідними несприятливими факторами виявляються слабка допитливість (орієнтування) та уповільнена, ускладнена навчальність дитини, тобто погане сприймання нею нового. Саме дефектні відчуття та сприймання виявляються тими ядерними симптомами, які гальмують, затримують розвиток вищих психічних процесів, зокрема мислення. За твердженням Л. Виготського, дитина з інтелектуальними порушеннями «...через вади вчасно не відчула вплив оточуючого середовища, внаслідок чого її відсталість накопичується, накопичуються негативні якості, додаткові ускладнення у вигляді соціального недорозвитку, педагогічної занедбаності» [1, с. 368].

Значна обмеженість знань та уявлень про навколишній світ, несформованість мисленнєвих операцій, порушення моторного розвитку уповільнює темп формування пізнавальної діяльності, і в цілому – життєвої компетентності дитини з порушенням інтелекту. Тому розумовий розвиток дітей даної категорії неможливий без сенсомоторного виховання. Перш ніж приступити до інтелектуального виховання інтелектуально неспроможної дитини, зауважував Е. Сеген, «...слід попередньо розвинути в неї органи чуття» [3, с. 62].

Сенсорне виховання — це цілеспрямований вплив на людину з метою формування її чуттєвого пізнання. За словами М. Монтесорі, «...виховання відчуттів може бути фундаментом, на якому дитина зможе побудувати ясний і сильний дух» [2, с. 521 – 537].

Існує п'ять основних сенсорних систем, за допомогою яких людина пізнає світ: зір, слух, дотик, нюх та смак. Різні системи починають функціонувати на різних етапах онтогенезу. За ступенем дозрівання апарату нейронів та їхніх зв'язків, упродовж перших років життя дитини аналіз зовнішніх подразників стає більш диференційованим, але це залежить від кількості інформації, яку сприймає індивід. Це означає, що дитина повинна зростати у чуттєво збагаченому середовищі, у якому є умови для розвитку всіх аналізаторів. Тому дуже значимим є сенсорне виховання у ранньому

дитячому віці. Але дозрівання сенсорних систем не завершується у цей період: зі зміною оточуючого середовища та ситуацій розвитку до переробки інформації вступають нові асоціативні відділи. Ці структури дозрівають протягом тривалого часу, досягаючи підліткового, а у дітей з інтелектуальними порушеннями – і старшого шкільного віку, що свідчить про не менше значення сенсорного виховання протягом всього періоду навчання дітей з відхиленнями в розумовому розвитку у школі. Враховуючи такі особливості розвитку учнів, у комунальному навчальному закладі «Бердичівська спецшкола-інтернат» створено сенсорний простір, який об'єднує всі ланки навчально-виховного процесу як у вертикальному (дошкільнята, молодші школярі, старша школа), так і у горизонтальному напрямках (навчальний та позанавчальний період).

Головні принципи побудови сенсорного простору:

1. Концентричність (поступове ускладнення за змістом).
2. Доступність.
3. Системність.
4. Комплексний вплив на органи зору, слуху, дотику, смаку, нюху.

Кожен навчальний кабінет закладу обладнаний куточками сенсомоторного розвитку. В структуру уроку в початкових класах включені сенсорні хвилинки. Урок будується за такою схемою:

- I. Психолого-педагогічна організація класу.
- II. Актуалізація знань та чуттєвого досвіду учнів.
Сенсомоторна хвилинка.
- III. Виклад нового матеріалу.
Сенсомоторна хвилинка.
- IV. Закріплення та корекція отриманих знань.
- V. Підсумок уроку.

Під час сенсомоторних хвилинки педагоги використовують:

- пальчикові ігри;
- сенсорні ігри-шнурівки, пазли, втикалочки тощо;
- вправи з природним матеріалом.
- ігри з піском.

Завдання сенсомоторної хвилинки педагоги пов'язують з темою уроку. Так, на уроці української мови, з метою подолання дисграфії в учнів 4–7 класів, пропонують під час сенсомоторної хвилинки виконати вправу з кульками Марблз «Дзеркало». Дітям розповідають історію про літеримодниці, які любили дивитися на себе в дзеркало та так, що врешті-решт заблукали і заплутались – де вони, а де їхнє відображення. Учням пропонується забрати невірне зображення. Сенсомоторні хвилинки розвивають тактильні відчуття дитини і сприяють удосконаленню рухів кінчиків пальців. Такі вправи вчать розпізнавати різноманітні форми предметів, розвивають увагу дітей, зацікавлюють їх.

Ігри з піском розвивають дрібну моторику рук, координацію рухів, орієнтацію у просторі, тактильну чутливість, наочно-образне мислення. До

цього додається і винятковий психотерапевтичний ефект самого дотику до піску. Для проведення ігор з піском використовується попередньо прожарений і просіяний пісок, водонепроникний дерев'яний ящик. Внутрішню поверхню його пофарбовано в блакитний колір, він заспокоює і викликає асоціації з водою і небом. Педагоги організують ігри на поверхні піску: «Чарівні відбитки», «Доріжки», «Долоньки, пальчики, кулачки», «Чарівні візерунки»; ігри з зануренням рук у пісок: «Кроти», «Хованки».

Сенсомоторні хвилинки розвивають тактильні відчуття дитини і сприяють удосконаленню рухів кінчиків пальців, вчать розпізнавати різноманітні форми предметів, розвивають увагу дітей, зацікавлюють їх.

Роботу із сенсорного виховання педагога закладу продовжують і в позанавчальний час. Приміщення, де перебувають вихованці, наповнені сенсорними еталонами: геометричні форми, сигнальні кольорові наліпки, подушечки з ароматними травами або ляльки-трав'яниці, мішечки з різними на дотик наповнювачами, сенсорні килимки тощо.

Навколишнє середовище має ті важелі впливу на сприймання, які ніколи не створити штучним шляхом. Лише у природі представлене все багатство сенсорних еталонів. Природні об'єкти мають складну структуру, сприймаючи яку дитина вчиться розрізняти та відділяти один образ від іншого. Крім того, спостереження за навколишнім середовищем унеможлиблює поверхневе та неточне сприймання еталонів, оскільки одночасно залучаються декілька аналізаторів і, таким чином, закріплення образів відбувається швидше та якісніше. Найбільш інтенсивно впливають на розвиток сприймання школярів з інтелектуальними порушеннями спеціально організовані природні системи. Такими системами є сенсорні сади – природні території, на яких створені сприятливі умови для спілкування з природним середовищем [4]. Рослини та елементи дизайну тут підібрані так, щоб різноманітні відчуття були максимально загострені. Заняття у сенсорному саду педагога школи проводять з дітьми всіх вікових груп, добираючи завдання різної пізнавальної складності.

Сенсорний сад розділений на декілька зон, кожна з яких відповідає за активізацію певного органу чуття. Сад кольорів створений за допомогою квітів, асортимент яких підібраний так, щоб їх період цвітіння продовжувався від весни до пізньої осені.

Сад звуків утворює шурхотіння листя дерев та кущів та під час листопаду. Додає звукових відтінків невеликий декоративний фонтан. Комахи, запилюючи квіти, теж створюють своєрідний звуковий фон. В саду звуків, з метою розвитку слухового сприймання, педагоги залучають дітям пограти в ігри. Наприклад, під час гри «Листочки» дітей пропонується послухати і відтворити звук, який створює листя дерев. У грі «Вгадай звук» діти за аудіозаписом природних звуків намагаються їх впізнати. «Нехай листочок політає» – це гра для розвитку мовного дихання, під час якої діти знаходять листочки різні за розміром і формою, по черзі дмухають на них, змушуючи летіти. Такі ігри розвивають сприймання і диференціацію різних

шумів, а також сприяють розвитку дрібної моторики, артикуляційного апарату та готують дитину до сприймання музики.

В саду звуків облаштовано альтанку для спостережень. В ній розміщено різноманітні сухі порожнисті стебла рослин (бамбук, соняшник, пшениця), які під впливом повітряних потоків створюють особливі звуки та шурхіт. В такій альтанці педагоги можуть організовувати і чаювання для закріплення смакових відчуттів – кисле, солодке, гірке і т. д. Окрім цього, розвивати відчуття смаку і нюху допомагає також галявина ароматів, де зібрані запашні рослини: м'ята, лаванда, фіалка триколірна, ялівець, бузок, петрушка, кріп та інші їстівні рослини: полуниці, смородина, квіти, які придатні для вживання. На цій галявині педагог організовує спостереження дітей за формою та кольором квітів, ароматом рослин. В подальшому діти розпізнають рослини за запахом із зав'язаними очима, виключаючи зорове сприймання і загострюючи нюхове.

Сад дотиків створений педагогами за допомогою каменів, дерев'яних скульптур, піщаних насипів, газонів, доріжок з матеріалами різних фракцій (дрібна галька, шишки, жолуді, хвоя тощо). Ширина доріжок – не менше 70 см.

Доповнюють сенсорний сад різноманітні сенсорні доріжки, створені за принципом «мотузочки». Хвилясті форми (ліана, гусениця, дракон, равлик тощо) слугують основою для організації ігор на лінії. Педагог виконує вправи, діти наслідують його. Ходьба по лінії сприяє розвитку рівноваги, просторового орієнтування, координації рухів, корекції постави. Для активізації мисленневих процесів такі ігри доповнюються дидактичними завданнями: знайти цифру, назвати колір, прочитати склад тощо.

Література

1. Виготський Л.С. Избранные произведения. Т.5. – М., 1984..
2. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки, застосовуваний до дитячого виховання в «Будинках дитини» // Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія / Упор. Є. І. Коваленко та ін. – К. : ЦНЛ, 2006.
3. Сеген Е. «Воспитание, гигиена и лечение умственно-ненормальных детей».– СПб, 1903
4. Уорден Е. Что такое сенсорный сад? / Е. Уорден /[Электронный ресурс] // Ваш сад / Режим доступа : <http://www.vashsad.ua/landscape-design/styles/articles/show/2478>